

Павел Павлов

ПРАВОСЛАВНО БОГОСЛОВИЕ И УНИВЕРСИТЕТСКА НАУКА В БЪЛГАРИЯ

(история и методология)¹

Abstract: Pavel Pavloff, *Orthodox Theology and University in Bulgaria (History and Methodology)*.

The current paper is dedicated to the establishment of the higher theological school at Sofia University "St. Kliment Ohridski" in 1923 and its position among other disciplines. The text examines how theological knowledge integrates into the broader system of university education. It also mentions some Orthodox theologians who have addressed the relationship between theology and science. Additionally, there is a section discussing contemporary challenges related to topics such as theology and ecology, theology and society, and others. The chronological framework of the report spans from 1923 to 2017.

Keywords: *Orthodox Theology, University, Academic Education, Bulgarian Theology, Church History, Orthodox Church*

Поради краткостта на времето ще изтъкна само няколко съображения, като ще поговоря за мястото на богословието сред науките и ще се спра на българския пример през XX в., както и на днешните предизвикателства по темата Богословие и наука съвсем накратко само на тези три пункта.

Въведение

Преди да започна своя доклад, искам да направя няколко уточнения:

- Първо, аз съм православен богослов, който се занимава и преподава преди всичко История на Църквата, История на християнството и История на православното богословие и ще говоря имен-

---

¹ Доклад, прочетен на Софийската среща „Наука и православие“ на 21 март 2018 г.

но от тази гледна точка – на православния богослов, и то като такъв, който знае, че в историята на богословието има само трима богослови – св. Йоан Богослов, св. Григорий Богослов и св. Симеон Нови Богослов, а всички днес сме само богословстващи и не сме достигнали дори до подножието на нозете на тези трима.

- Второ, като преподавател в два факултета (Богословски и Исторически) познавам силата и възможностите на креативното съчетаване на някоя от научните методологии с православното богословие. Необходимостта от това днес е очевидна, поне за мен;

- Трето, осъзната е необходимостта от срещата, разговора, диалога между религия и наука, православие и наука, богословие и наука, различните науки. Това разбиране породило усилия в нашите среди, които създадоха няколко интересни образователни програми, главно в магистърската степен, няколко дисциплини, съчетаващи определена наука и богословие, а също и няколко интересни интердисциплинарни проекта;

- Четвърто, отдалечаването и рязкото разграничение между наука и религия, в най-общ смисъл, води до отрицанието помежду им – от една страна до атеизъм, както и до суеверие от друга страна. В сферата собствено на християнството смятам за особено продуктивна срещата между наука и богословие и като класически пример бих посочил Кападокийския синтез през 4 век и резултатите от него за цялата християнска цивилизация, а защо не и за елинистическата и римската такива.

Богословието

Православие и наука? Какво е православието – култура, цивилизация, идеология?¹ Православието е християнство, християнство като Църква, а няма има християнство без Църква, или пък Църква без Христос? Едва ли. Богословието обаче е същината на това църковно християнство. Само по себе си то е гласът на Църквата, благовестието на Църквата. Дотолкова е важна тази връзка, че един съвременен православен богослов директно заявява: „няма Църква без

---

¹ Срв. Н. Глубоковски, „Същността на православието и особено рецензията на младия Георги Флоровски на този текст“, вж. П. Павлов, *Богословието като биография*, София 2013, 278–286.

богословие и богословие без Църква¹.

Освен това веднага трябва да кажем, че България в тази връзка е своеобразен, особен случай². Тук църковното богословие е в основата на цялата духовна, културна, мироследна и интелектуална традиция. Църковното, православно богословие тук изгражда същината, тъканта на християнската идентичност на българите. Нека само да припомним някои събития отпреди дванадесет века – приемането на християнството за официална религия на България (865 г.), „покръстването“ на българските закони, бит и култура, особено създаването на специален християнски език, който да се използва както за богослужение, така и за образование, наука и т.н. Език, който по същество е създаден за благовестие, за да предаде, да обясни разбираемо православно-християнския светоглед и си остава православно-богословски език в по-голяма степен от всички останали езици.

Богословието е едновременно наука и не е наука. То по-скоро е завършек, средоточие, венец на науките. За илюстрация на това разбиране ще цитирам част от концепцията на организираната от нас (с колегата Стоян Танев) конференция „Православното богословие и науките“ през април 2011 г. „Би могло да се каже, че конференцията започна предварително, още преди една година с избора на името на конференцията, което по Халкидонски разграничава, без да разделя Православното богословие от науките за света и човека. Името на конференцията набляга на особената роля на Православното богословие, не просто като една от многото науки, които са израз и резултат на човешки усилия в изучаването на сътвореното, а като науката на св. църковни отци, в която:

а) знанието не е за нещо или за някой, а е личностно познаване на Някой;

б) знанието не е придобито, а е Богооткровено и сочи към Спасителя, Господ Исус Христос, като единствен Път за спасение, Ис-

---

¹ От словото на Пергамския митрополит Йоан (Зизиулас) при откриването на Шестия конгрес на православните школи, проведен в София през 2004 г. Срв. *Православието и светът днес. Шести конгрес на висшите православни училища по теология*, София, 5–10 октомври 2004 г./ *Orthodoxy and the World Today. Sixth Congress of the Higher Orthodox Schools of Theology, Sofia, 5–10 October 2004*, София 2006, с. 9.

² Спомням си въведителната част в книгата на Алексей Нестерюк, озаглавена „Православие и наука: особеността на опит“, Ал. Нестерюк, *Логос и Космос: богословие, наука и православно предание*, Москва 2003.

тина и Живот;

в) знанието не води към земна слава, а към вечен живот;

г) знанието се постига по метода на любовта и истината не може да се отдели от любовта; истината се явява като въплътена любов;

д) пълнотата на знанието включва границата между видимото и невидимото, между тварното и нетварното;

е) познанието се базира не на предварителна подготовка на обекта на познанието, а на предварителната подготовка на неговия субект;

ж) разликата между обект и субект на познанието започва да губи смисъл.

Името на конференцията набляга на Православното богословие, а не на религията. Това е богословието, което след Христовото Въплъщение търси думите на Св. Дух в сърцата ни, думите на Духа, който ни помага да наречем Бога „Отче“. Това е богословието на двамата Христови ученици по пътя за Емаус, които след разтварянето на Писанията и разчупването на хляба разпознават Христос в неговото изчезване, и които отиват да споделят преживяното с останалите ученици. Това е богословието на рибарите, а не това на Аристотел. Това е богословието, което, опирайки се на Свещеното Писание, подчертава, че ние можем да познаем Твореца чрез нещата, които Той е сътворил, че Бог е едновременно и Творец на вселената, и Автор на нашето богословие, че именно единството на божественото авторство прави съвременната наука нещо, което не бива да плаши богословите, а по-скоро да я преобрази в един интригуващ и увлекателен принос към интегритета на нашето познание.¹

Богословието сред науките

Много интересна е дискусиата по този въпрос, която започва

---

¹ Част от приветствието на организаторите при откриването на Международната богословско-научна конференция „Православното богословие и науките“ (26-30 април 2011 г.), организирана по инициатива на Богословския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и на Инженерния факултет на южния Датски университет, съвместно със Столична община. Конференцията включва 22 лектори, 12 от които са от чужбина, включително от САЩ, Канада, Франция, Англия, Дания, Русия и Гърция. Българските лектори са от Софийския, Пловдивския и Търновския университет.

още от средата и втората половина на XIX в., като реакция на ширещия се след Френската революция просвещенски секуларизъм. По принцип позитивистите отричат възможността богословието да претендира, че е църковна наука, която освен всичко друго води и до спасение.

Един от впечатляващите текстове от този период е „Идеята за университета“ на Джон Хенри Нюман¹. Ако трябва с две думи да определим неговото схващане – ново модерно образование (неохуманистично), в нови исторически условия, но опиращо се на древната, християнско вкоренена традиция на образованието; едновременно съвременен и при това по класически консервативен университет. Неговата концепция е именно отговор на десетилетната дискуссия за бъдещето на английските университети по това време (стремеж за прагматизиране, тясно профилиране, свързване с бизнеса, за сметка на „безполезното“ общо образование – та няма и днес не сме в подобна ситуация?). В тези дискусии особено място заема въпросът за мястото на религията и по-конкретно, на богословието в светското образование. Нюмън утвърждава: „да се извади теологията от училището, от университета – означава да се наруши пълнотата на знанието и да се лиши от ефективност основата на доверието към всичко, на което всъщност в тях се учи“². Нюман определя разбирането за „интелектуална култура“, формираща джентълмени в противовес на частното знание, произвеждащо специалисти или профилирани учени³. Все пак коректно е да кажем, че Нюмановият университет е преди всичко преподавателски, макар той да не е против науката в

---

¹ За фокусирането върху кардинал Нюман съм благодарен на текстовете на о. Георги Флоровски. Джон Хенри Нюман е оксфордски възпитаник и за кратко преподавател там, англиканин, който по-късно приема римокатолицизма и става кардинал. Един от водачите на Оксфордското трактарианско движение. По-ново издание: Frank M. Turner (ed.), *The Idea of a University. John Henry Newman* (New Haven & London: Yale University Press, 1996. По тази тема по-обемно вж. у Д. Сапрыкин, „Концепция образования и науки в „Идее университета“ Джона Генри Нюмана“, *История науки в философском контексте*, Санкт Петербург 2007.

² Дж. Г. Ньомен, *Идея университета*. Минск, 2006, с. 73.

³ Особено в: *Християнството и научните изследвания*. Лекция за студентите от факултета по естествени науки (*Christianity and Scientific Investigation. A Lecture for the School of Science*, 1855). Лекцията е включена като отделна глава във втората част на сборника „Идеята за университета“.

университета, но приоритетът е в обучението, докато Хумболтовият университет например е главно изследователски, както и различните видове Академии, които имат за цел да разширяват знанието и да развиват науката и изкуствата. Изобщо Нюман иска да защити цялостния, универсалния характер на Университета, в противовес на нарастващия деструктивен процес на хиперспециализация и технизация на знанието¹. В обобщение може да кажем, че политехниката не е университет, а науката не е религия (или пък идеята за цех за производство и практически занимания или пазар, търговски щанд, където се купуват курсове и лекции, а политикономията заменя етиката и дори теологията).

Подобни на Нюмановите идеи има и в Православния Изток. В Русия подобни неща има у прот. проф. Павел Светлов², и особено у проф. Николай Глубоковски³, който между другото е един от отците-основатели на нашия богословски факултет, но за това ще стане дума по-долу. През 1906–1907 г. в Русия се свиква специална комисия, която трябва да реформира богословското образование. Ако трябва съвсем накратко да обобщим – от Академия към Богословски факултет⁴. Богословието е самостоятелна област на знанието и същевре-

---

¹ Уникални са бележките на Нюман за свободното и полезното / професионалното образование, за това, че знаещ или информиран човек не означава задължително образован, за Университета като общност или среда и т.н. Добре е да се погледне и Ф. Хайек, *Контрреволюция науки. Етюди о злоупотреблениях разумом*, Москва 2003. На български език вж. R. Scruton, „Идеята за университета“, *Български философски преглед* 4 (2014), 7–18.

² П. Светлов, *О месте богословия в семье университетских наук*, Киев 1897; „Образованное общество и современное богословие (В ответ на ст. А. Т. Виноградова „Что ждут образованные люди от современного богословия?““, *Богословский вестник* 12 (1901), № 3, 724–772; *О необходимости богословских факультетов в университетах*, Киев 1906; *О реформе духовного образования в России*, Санкт-Петербург 1906; *Что читать по богословию?*, Киев 1907.

³ След работата си в комисията проф. Глубоковски посвещава на своя учител и научен ръководител проф. А. Лебедев с благодарност специален текст, вж. Н. Глубоковский, *По вопросам духовной школы (средней и высшей) и об учебном комитете при Святейшем Синоде*, Санкт-Петербург 1907.

⁴ Н. Емельянов, „Богословие в системе научного знания (по материалам дискуссии о высшем духовном образовании в 1905–1906 гг.)“, *Вестник ПСТГУ II: История. История Русской Православной Церкви* 2 (45) (2012), 7–19.

менно е „цялостно знание“, „органично свързана система от науки“, имащи единна библейска основа. То обаче не може да бъде сведено до сбор от свързани научни дисциплини. Освен това, „бидейки наука богословието се нуждае от научна свобода и научна независимост“¹.

Факултет или Академия

В България поставянето на подобни въпроси се свързва с опитите да се създаде висше богословско училище. Тези усилия започват още преди Освобождението, веднага след създаването на Българската екзархия. През 1875 г., по много причини, но най-вече заради наложената схизма от 1872 г. и отказ от обучение за българските духовници в Халкинското богословско училище и в другите духовни училища на Цариградската патриаршия, се създава първото богословско училище от търновския митрополит Иларион Макариополски в Лясковския манастир „Св. св. Петър и Павел“. Преди това е направен опит да се създаде български университет в Цариград, с Богословски факултет в него, но тази идея не се реализира. Така още преди Освобождението Българската екзархия се сдобива с доста солидно духовно училище, което по-късно (1885 г.) ще бъде преместено в Самоков, където става „Богословско училище“ (през 1895 г.), а накрая се пренася в София (1903 г.), където ще се разгърне и ще функционира и до днес като пълна Духовна семинария.

По-горе говорихме за дискусиите, които съпътстват XIX и началото на XX в. – за мястото на висшето богословие, дали отделно в Академия или заедно с другите науки в универсума на знанието – Университета. Когато в България се поставя сериозно въпросът за Висше богословско училище и образование, то отговорът се търси преди всичко в рамките на Университета, при другите образователни и научни специалности, а не в рамките на едно отделено чисто църковно училище. Моделите, които българските богослови към онова време опитно познават, са най-различни: от руските духовни училища, които са извън университетите и са изцяло към Църквата – Семинарии и Академии (главно в Одеса, Киев, Москва и Санкт Петербург); през Халкинското духовно училище в Османската империя, което отново е църковно, а не държавно или обществено; до

---

¹ Н. Глубоковский, *По вопросам духовной школы (средней и высшей) и об учебном комитете при Святейшем Синоде*, Санкт-Петербург 1907, с. 4.

богословския факултет в гр. Черновиц, който е част от университета в рамките на Австро-Унгарската империя; Атинският богословски факултет, който е част от университета в Гърция; факултети от Европа, главно в Германия или Швейцария, където завършват или специализират някои български духовници и богослови. Още с първия закон за Университета от 1894 г. се предвижда скорошно откриване „според нуждите на богословски и медицински факултет“¹. Но такива не се откриват². През 1906 г. се образува в София „богословско-академична група“, която си поставя като основна точка в програмата създаването на „Богословски факултет при Университета“. Едва през 1908 г. обаче се взема окончателното решение да се открие Богословски факултет към Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Инициативата пак е от страна на Св. Синод, който със специално писмо (№ 2295/24.06.1908) до министъра на изповеданията настоява да се открие Богословски факултет към Университета за подготовка на висши кадри за Църквата. Както се изразява протопрезвитер проф. Стефан Цанков по отношение на синодалните архиереи, „всички бяха образовани и ученолюбиви архиереи, които гледаха със загриженост и трезвост на църковните и народните дела, у които нямаше нито тесен клерикализъм, нито секуларистична църковност, които подеха това дело с ясното съзнание висшия богословски институт да бъде не „Духовна академия“, а факултет при Университета, развиващ се и работещ вътре в нуждите и вълненията на българската университетска младеж и в тясна връзка с водачите и ковачите на българската научна и културна мисъл“³. Министерството на Просвещението, начело с Н. Мушанов обаче пропуска Богословския факултет в новия закон за Университета от 1909 г. Това не само, че не обезкуражава Св. Синод, но той още по-упорито настоява и започва да събира средства за построяването на сграда като паметник на Българската екзархия, която да послужи и за Висше богословско училище. Това начинание е подкрепено и с постановление (28.04.1911 г.) на следващото прави-

¹ Ил. Цоневски, „Тридесет години Духовна академия (Богословски факултет)“, *Годишник на Духовната академия* 5 (31) (1955-1956), с. 481.

² Както казва протопр. проф. Стефан Цанков: „но такава нужда за откриване на БФ правителството не почувствало“. Срв. Ст. Цанков, „Богословският факултет у нас (1923–1933)“, *ГСУ БФ* 11 (1933–1934), с. 90.

³ Пак там, 56.

телство начело с Ив. Ев. Гешов, който е и министър на изповеданията.

Войните забавят стартирането на занятията в Богословския факултет, а сградата в това време се използва за лазарет. Факултетът се открива фактически на 10 март 1923 г. със съдействието на министъра на народното просвещение Стоян Омарчевски, в правителството на Александър Стамболийски. Първите трима избрани професори са архимандрит Евтимий Сапунджиев, протопрезвитер Стефан Цанков и протоерей Александър Рождественски, който на следващата година е заменен от проф. Н. Глубоковски, същият, който 20-на години по-рано участва активно от името на Санктпетербургската духовна академия в Комисията по реформирането на висшето богословско образование в Русия. Макар че вече е свършена огромна работа по създаването на учебните планове, програми и правилници, именно проф. Глубоковски е човекът, който придава световен авторитет и блясък на българското богословие в неговото поставяне на висока научна основа. Именно той става образец на академична и богословска научност за всички поколения български богослови¹.

В първите години, а и по-късно Богословският факултет е подкрепян безрезервно от Академичния съвет на Софийския университет и от всички останали факултети, както кадрово, така и институционално при тежкото положение, в което често изпада факултетът, което е провокирано от безбожнически, главно с комунистическа идеология, политически групи. При една от първите кризи през 1932 г., когато са съкратени средствата за Университета, Богословският факултет като най-нов и още неукрепнал е пред закриване. Тогава Академичният съвет твърдо заявява: „Закриването на БФ е едно посягане върху целостта на Университета, а също и върху общото национално културно предназначение на нашата Alma Mater. Богословският факултет (съставна част на университетите от древно време до днес) е една държавна и национална необходимост, която отговаря на културните и нравствените нужди на народа ни, особено днес, когато тоя народ е застрашен от национално разкъсване и морална разруха“².

¹ Срв. П. Павлов, „Богословски аскетизъм и научно смирение: академичните завети на проф. Н.Н. Глубоковски“, *Богословска мисъл* 2 (2014), 266–281.

² Ст. Цанков, *Пос. съч.* с. 48. Виж и Ив. Денев, „Седемдесет години Богословски факултет“, *ГСУ БФ* 3, нова серия (1996), с. 25.

За съжаление при една от следващите кризи през 1950 г. Богословският факултет е отделен с държавен указ (веднага след Медицинския факултет) от Софийския университет и обособен като Духовна академия към Св. Синод на Българската православна църква. Това положение се запазва чак до 1992 г., когато след демократичните промени факултетът е възстановен отново в Университета, сред останалите научни специалности.

В този смисъл, в България битката за Богословския факултет е битка за интегрирано в другите науки богословие, за развиване на богословието в диалог с другите научни специалности. Богословите в България ясно чувстват необходимостта от съжителството на православното богословие с науката, защото това е в тъканта на нашето историческо съществуване. В годините на изолация, когато е прекъснатата тази връзка, положението се приема като липса, недостиг и си спомням как нашите стари професори пазеха университетския дух и жадуваха за възстановяването на факултета. В периода на Духовната академия те осъзнаваха, че това е временно и се опитваха по всякакъв начин да удържат най-високите за България научни стандарти¹.

Теми и автори²

Без да претендираме за изчерпателност, ще споменем само някои от по-важните теми и автори и то от ранния период на факултета – преди 1950 г. Професорите-богослови, особено от първите две поколения, са особено ерудирани, с по няколко доктората в различни области, имат интердисциплинарен подход, верни са на традицията и са заредени с апологетичен плам. Освен като богослови те са ценени и като юристи, историци, философи, филолози, изкуствоведи и т.н. От първото поколение особено впечатление правят с интердисциплинарните си занимания по наука и религия професорите арх. Евтимий Сапунджиев (Вяра и познание, вяра и разум), Пашев

---

¹ Например по отношение на аспирантурата и докторантурата в Духовната академия са запазени високите класически стандарти с много изпити и форма, наподобяваща на едва сега създаваните от Софийския университет докторантски училища.

² Дължа особена благодарност за този поглед към темата на проф. Нина Димитрова, която подготви подробен доклад по въпроса, прочетен в Атина през 2017 г. на срещата „Православие и наука“.

(Науката за морала), Цанков (Правото и Църквата), Дюлгеров (Религия и наука). Както вече споменахме, проф. Глубоковски е доайенът и теоретикът в областта на научното богословие, на богословието, поставено на интердисциплинарни научни основи. Той по един балансиран начин съчетава историческа методология с библиестични теми и личности на основата на филология сакра.

Особено място в това поколение по разглежданата тема заема проф. архим. д-р Евтимий Сапунджиев, на когото тази година ще посветим специална конференция в началото на ноември по случай 75-годишнината от неговата кончина и 95 г. от основаването на БФ. С цялата си научна дейност арх. Евтимий се опитва да хармонизира знанието с вярата (съответно, науката с религия), което той поставя като основна задача на цялото богословие като наука. Проблемът за отношението на православието към науката представлява специален интерес за него; той е предмет и на множеството му публични лекции и сказки, както и тема на различни статии. „Религия и наука, тези два духовни института, предназначени да водят човечеството напред, от няколко века насам не се намират в нужната за общата им цел близост и хармония помежду си”¹ – с това изказване можем да изразим разбирането на българските богослови най-общо за отношението между религия и наука като отношение на хармония между тях, на перихорезис, съсъществуване между двете области на знание.

Библиестът проф. Иван Марковски се занимава сериозно с темата за Библията и естествознанието. Според него библейският разказ не измества научния разказ. Библейският разказ за сътворението е грандиозна конструкция с поетичен, художествен характер. Ако не бъде приет буквално, той може да бъде хармонизиран с модерните изследвания на естествознанието². Противоречията с науката според него се дължат на недоразумения и неправилно тълкуване на текста.

Тези идеи за непротиворечивостта между точните науки и старозаветната ктисеология се споделят и от Борис Маринов, който припомня, че повествованието за творението има нравствено-ре-

¹ Архим. Евтимий Сапунджиев, „Елементи на вярата в основите на нашето познание“, ГСУ БФ 1 (1924), 1.

² Вж. Ив. Марковски, *Библейският разказ за творението (С оглед към най-новите археологически разкопки, научни изследвания и литература по въпроса)*, София 1924, с. 83.

лигиозна цел, то не се „състезава“ с научното тълкуване на света. Изучаването му има различен смисъл. Библията не е сборник или компендиум на цялото знание и не е авторитет по всички въпроси; такова мнение би било пагубно не само за науката, но и за религията: „Трябва винаги и твърдо да помним, че Библията не е учебник по астрономия, геология, палеонтология, биология, физика, химия и т.н.“¹. Недоразуменията между учени и богослови възникват поради забравянето на истината, че те разглеждат нещата от различни страни – т.е. различният изследователски поглед дава различни резултати.

Библиотечна база

Богословският факултет има най-голямата специализирана филиална библиотека както в Софийския университет, така и в цяла България. От 20 г. факултетът разполага и със специализирана библейска библиотека, единствената в Югоизточна Европа. Тя е на разположение на всички, както българи така и чужденци. Разполага с няколко хиляди тома най-нова специализирана литература в областта на библейските науки.

В последните години библиотеката на Богословски факултет при СУ „Св. Климент Охридски“ получи ценна придобивка – комплект от 224 чуждоезични монографии и сборници по темата „Религия и наука“. Това постъпление е част от библиотечния проект на „Международното общество за религия и наука“ (ISSR, Университета в Кеймбридж, Англия) със спонсорството на Фондация „Джон Темпълтън“. Грантът за Богословския факултет е отпуснат на конкурсни начала по проект, разработен от доц. И. Христов със съдействието на служителите от библиотеката. Придобиването на тази ценна колекция дава възможност за разгръщане на изследователската работа и преподаването по темата. Книгите са на разположение за всички заинтересовани.

Съвременни предизвикателства

Както стана ясно от историческия преглед, от самото си начало висшето богословие в България се развива на високо научно ниво, от

---

¹ Б. Маринов, „Из методологията на християнската апологетика във връзка с темата „Библия и наука“, ГСУ БФ 23 (1946), с. 9.

една страна, и в диалог с постиженията на отделните науки, от друга. Днес особени предизвикателствата, освен традиционните: Библия и наука / естествознание, космология и ктисеология, време и вечност, богословие и история, християнство и култура, богословие и философия, представят и темите, свързани с методологията на компаративното богословие (ние и другите), както и връзката с нови интердисциплинарни полета: Библия / богословие и екология (творението като евхаристия), богословие и политика, Църква и общество, Църква и икономика (предприемаческият дух на християнската цивилизация), православно богословие и съвременна физика, богословие и технологии, богословие и медицина, православие и поклонничество / религиозен туризъм. В тази връзка специално в БФ са създадени нови специализирани програми на бакалавърско и особено на магистърско ниво: „Религията в Европа“, „Религия и общество“, „Съвременни аспекти на богословието“, „Вяра и живот“, „Християнско поклонничество“, „Църковен мениджмънт“ и др. На тази основа се обособиха нови научни дисциплини.

Най-важна, пресечна точка на съвременните предизвикателства между православие и наука обаче е връзката между православното богословие и антропологията във всичките ѝ измерения. Човешкостта на Христос като образец на всяка човешкост, богообразността на човека, уникалността на всеки човек, равноценността на хората, ценности, добродетели и т.н. В науката има актуален дебат за това до каква степен може да се говори за съществуването на антропоцентричен принцип в устройството на вселената – твърдението, че уникалността на вселената се състои в това, че тя позволява или предполага съществуването на човека. Много учени космолози твърдят, че в това твърдение няма нищо учудващо, защото човекът си задава тези въпроси, бидейки част от вселената, и бидейки част от нея, тя няма как да е била друга освен благоприятна за съществуването му¹. Ние обаче мислим по богословски и за нас съществуването на вселената и на човека в нея не е въпрос на действието на някакъв абстрактен космологичен принцип или израз на изначално зададени красота и порядък (да не забравяме, че думата космология има връзка с думата

---

¹ За разясняването на тези въпроси съм особено благодарен за безбройните разговори с колегата д-р Стоян Танев, който от години работи по гранични теми между физиката и богословието.

козметика, т.е. има връзка с разбирането за красотата). За нас космологията, или по-вярно богословски ктисеологията, е учение за Божието творение и за Божията любов. За нас антропологията е учение за Боговъплъщението, за богоподобие, и за двойното Христово единосьщие – единосьщие с нас човеците по отношение човешката Му природа, и единосьщие с Бог Отец по отношение на божествената Му природа. За нас есхатологията не е учение за края на света, а учение за действителното присъствие на бъдещото Божие царство в сегашния ни живот. Т.е., за нас антропният принцип е Христологичен въпрос – вселената е уникална с това, че тя е била създадена, за да създаде условия за това, че Един от Троицата да се въплъти в даден момент от историята на човечеството като един от нас, в човешка форма. И това е радикална промяна в развитието на човечеството, което е развитие, зададено отвън, до-сътворяване, което ни донася Възкресението. Затова именно автентичността на всяка човешка личност и на човека като цяло не може да се разглежда откъснато от личността на Богочовека Христос. Това е предизвикателството, което Християнството поставя пред науките и те просто няма как да му отговорят. Но обговарянето на тези разлики е част от диалога между богословието и науките.

Ненапразно в момента работим по проект, в който се изследва приложението на компаративния богословски подход за проучване на различието и приликите между богословието и науката. Още преди няколко години ние предприехме промени в програмите, които включват изследването на паралелите между Православното богословие и съвременната физика, а по-късно и космологията и учението за сътворението. Оказва се, че в момента в САЩ Американската богословска асоциация спонсорира проекти с подобен замисъл. Не това е въпросът обаче. В момента работим по проект, в който искаме да съединим основите идеи на богословието с паралелни теми в съвременната наука и да използваме компаративния подход за едно действено обучение по богословие, което да създава граждани със солидно критично мислене и адекватна социална ангажираност.

Заклучение

В личен план най-голямата провокация по темата за богословието и науката беше и си остава заниманието ми през последни-

те 20-на години с богословското наследство на о. Георги Флоровски, който е истинският двигател на раздвижването в православните богословски среди през XX в. на подобна проблематика. Излизайки извън характерния апологетичен плам на православните богослови, той се опитва, възползвайки се от академичните дискусии на своето време, да даде светоотечески отговори на повдигнатите въпроси. В тази връзка се появява придобилият известност „неопатристичен синтез“ на о. Флоровски. Особено предизвикателство беше работата ми с текста *Творение и тварност*¹, която породила запознанства, текстове, дисертация (на колежата Стоян Танев), нови учебни дисциплини и няколко интересни проекта: „Година на о. Георги Флоровски“ (2009), „София-Премъдрост Божия“ (2010), „Православното богословие и науките“ (2011, подкрепен от фондацията Темпълтън), „Богословие и общество“ (2012), откъдето след това последваха няколко неща, свързани с областта на Църква и политика и т.н.

---

¹ Г. Флоровски, *„Творение и тварност“*, в: същия, *Творение и Изкупление*, София 2008, 41–86.

